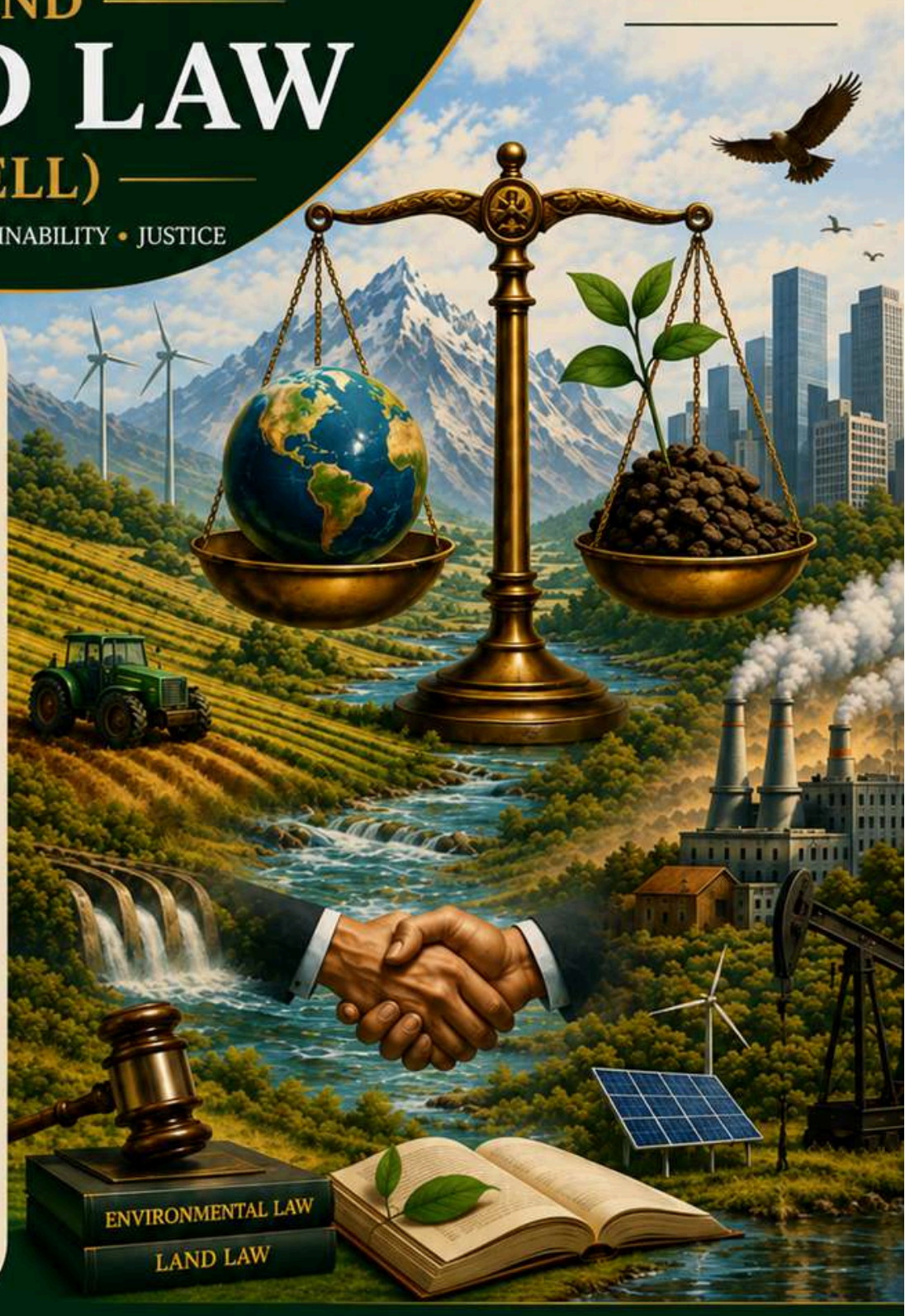
JOURNAL OF ENVIRONMENTAL AND LAND LAW (JELL)

ISSN
3093-9321

LAW • ENVIRONMENT • SUSTAINABILITY • JUSTICE

OUR FIELDS

- Land law and agrarian relations
- Environmental law and climate change
- Water law and transboundary cooperation
- Urban planning and zoning law
- Natural resources and energy law

OUR INDEXING

- Google Scholar
- Zenodo
- DOI
- OpenAIRE
- Open Access

https://unireview.uz/index.php/jell

Published by
UniLex Global

VOLUME 2 | ISSUE 1

OCTOBER 2026

"UNILEX GLOBAL" LLC

Ekologiya va yer huquqi jurnali / Journal of Environmental and Land Law

October, 2026
VOLUME 2, ISSUE 1

EDITORIAL TEAM

Editor-in-Chief, Tukhtashev Hikmatilla Ismatillaevich - Head of the Department of Legal Sciences, Doctor of Philosophy in Legal Sciences (PhD), TIIAME National Research University, Tashkent, Republic of Uzbekistan.

1. **Editorial Board Members Kholmuminov Juma Toshtemirovich** - Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
2. **Editorial Board Members Fayziev Shukhrat Khasanovich** - Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
3. **Editorial Board Members Uzakova Gozal Sharipovna** - Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
4. **Editorial Board Members Narzullaev Olim Kholmamatovich,** Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
5. **Editorial board members Kenjaev Rustam Khaydarovich,** Candidate of Legal Sciences (PhD), Professor, Head of the Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
6. **Editorial Board Members Utegenov Ongarbay Dariyabayevich -** Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Department of Finance, Tashkent University of Chemical Technology – International University, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
7. **Editorial Board Members Hayitov Hasan Shermatovich** - Candidate of Legal Sciences (PhD), Investigator, Shykhontohur District Division, Department for Combating Economic Crimes under the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
8. **Editorial Board Members Khodjaeva Aziza Bakhtiyarovna -** Doctor of Philosophy in Legal Sciences (PhD) "Academy of Labor and Social Relations" under the Federation of Trade Unions of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
9. **Editorial Board Members Nishonov Abdulloh Ubaydulloh ugli -** Senior Lecturer Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
10. **Editorial Board Members Makhkamov Durbek Nematovich -** Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Dean, Faculty of Public Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
11. **Editorial Board Members Usmanov Muhammad Bahritdinovich -** Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
12. **Editorial Board Members Juraev Yuldash Achilovich -** Doctor of Legal Sciences (DSc), Associate Professor Senior Researcher, Parliamentary Research Institute under the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
13. **Editorial Board Members Nurmatov Mirgolib Mirzayevich -** Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Head of the Department of Special Legal Sciences and Military Diplomacy, University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
14. **Editorial Board Members Bobokulov Shoxnazar Ochilovich -** Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Acting Professor, Department of Legal Sciences, Tashkent International University, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
15. **Editorial Board Members Mirzaabdullaeva Matluba Rustamovna -** Candidate of Legal Sciences, Associate Professor Associate Professor, Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
16. **Editorial Board Members Allayorov Tulqin Ruziqulovich -** Doctor of Philosophy in Philology (PhD), Associate Professor Nizami Named Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Republic of Uzbekistan.

EKOLOGIYA VA YER HUQUQI JURNALI /
JOURNAL OF ENVIRONMENTAL AND LAND LAW
Journal homepage: https://unireview.uz/index.php/jell

O'RMON EKOTIZIMLARINING DEGRADATSIYASI VA YONG'INLAR OQIBATIDA YUZAGA KELUVCHI TRANSCHEGARAVIY MAJBURIY MIGRATSIYANI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH

Iskandarova Kamolatxon Hakimxon qizi
"TIQXMMI" Milliy tadqiqot universiteti
magistr talabasi

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlar:
o'rmon degradatsiyasi,
o'rmon yong'ini,
transchegaraviy migratsiya,
majburiy ko'chish,
ekologik migratsiya,
qochqinlar huquqi,
inson huquqlari,
qaytarib yubormaslik,
vaqtinchalik himoya.

A N N O T A T S I Y A

Maqolada o'rmon ekotizimlarining degradatsiyasi va yirik yong'inlar natijasida yuzaga keladigan majburiy migratsiyaning, xususan, xalqaro davlat chegaralarini kesib o'tuvchi ko'chishning huquqiy muammolari tahlil qilinadi. Tadqiqot xalqaro ekologik huquq, xalqaro inson huquqlari huquqi, qochqinlar huquqi hamda tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish standartlari kesishmasida olib boriladi. 1951-yilgi Qochqinlar maqomi to'g'risidagi konvensiya ekologik ofatning o'zini mustaqil qochqinlik asosi sifatida belgilamasligi, biroq ofat oqibatlari ta'qib yoki inson huquqlarining jiddiy buzilishi bilan bog'langan ayrim vaziyatlarda himoya mexanizmlari ishga tushishi mumkinligi asoslanadi. Maqolada ichki ko'chirilgan shaxslar va transchegaraviy ko'chgan shaxslar maqomini farqlash, qaytarib yubormaslik tamoyili, vaqtinchalik himoya, xavfsiz va ixtiyoriy qaytish, hamda davlatlararo hamkorlik bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi.

LEGAL REGULATION OF TRANSBOUNDARY FORCED MIGRATION RESULTING FROM FOREST ECOSYSTEM DEGRADATION AND FIRES

ARTICLE INFO

Keywords:
forest degradation,
forest fire,
cross-border migration,
forced displacement,
environmental migration,
refugee law,
human rights,
non-refoulement,
temporary protection.

A B S T R A C T

This article examines the legal challenges of forced migration resulting from the degradation of forest ecosystems and major wildfires, with particular emphasis on cross-border displacement. The study is conducted at the intersection of international environmental law, international human rights law, refugee law, and disaster risk reduction standards. It argues that the 1951 Convention relating to the Status of Refugees does not recognize environmental disasters as an independent ground for granting refugee status. Nevertheless, in certain circumstances where the consequences of environmental disasters are linked to persecution or serious human rights violations, relevant legal protection mechanisms may apply. The article distinguishes between the legal status of internally displaced persons

EKOLOGIYA VA YER HUQUQI JURNALI /
JOURNAL OF ENVIRONMENTAL AND LAND LAW
Journal homepage: https://unireview.uz/index.php/jell

and that of persons displaced across international borders. It also develops proposals concerning the application of the principle of non-refoulement, temporary protection mechanisms, safe and voluntary return, and the strengthening of interstate cooperation.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ВЫНУЖДЕННОЙ МИГРАЦИИ, ВЫЗВАННОЙ ДЕГРАДАЦИЕЙ ЛЕСНЫХ ЭКОСИСТЕМ И ПОЖАРАМИ

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬЕ

Ключевые слова:
деградация лесов,
лесные пожары,
трансграничная миграция,
вынужденное переселение,
экологическая миграция,
право беженцев,
права человека,
невысылка,
временная защита.

А Н Н О Т А Т С И Я

В статье анализируются правовые проблемы вынужденной миграции, возникающей в результате деградации лесных экосистем и крупных лесных пожаров, в частности перемещения населения через международные государственные границы. Исследование проводится на стыке международного экологического права, международного права прав человека, права беженцев и стандартов снижения риска бедствий. Обосновывается, что Конвенция о статусе беженцев 1951 года не признаёт экологические бедствия самостоятельным основанием для предоставления статуса беженца. Вместе с тем в отдельных ситуациях, когда последствия экологических бедствий связаны с преследованием или серьёзными нарушениями прав человека, могут применяться соответствующие механизмы правовой защиты. В статье разграничиваются правовое положение внутренне перемещённых лиц и лиц, перемещающихся через международные границы, а также разрабатываются предложения по применению принципа невысылки, механизмов временной защиты, обеспечению безопасного и добровольного возвращения и укреплению межгосударственного сотрудничества.

O’rmonlar biologik xilma-xillikni saqlash, uglerodni yutish, suv aylanishini tartibga solish, tuproq eroziyasini kamaytirish va mahalliy aholining tirikchilik manbalarini qo’llab-quvvatlashda muhim ekologik tizim hisoblanadi. O’rmonlarning kesilishi, yong’inlar, qurg’oqchilik, zararkunandalar va yer resurslaridan nomutanosib foydalanish ekotizim barqarorligini pasaytiradi. FAOning Global Forest Resources Assessment 2025 ma’lumotiga ko’ra, dunyo o’rmonlari taxminan 4,14 milliard gektarni, ya’ni quruqlik maydonining qariyb uchdan bir qismini tashkil etadi [1]. Bu miqyos o’rmonlar degradatsiyasini faqat milliy ekologik masala emas, balki transchegaraviy ekologik xavfsizlik masalasi sifatida ko’rishni

talab qiladi.

Yirik o'rmon yong'inlari aholini zudlik bilan evakuatsiya qilishga, uy-joy va tirikchilik manbalarining yo'qolishiga, havo sifatining yomonlashishiga hamda ayrim hollarda uzoq muddatli ko'chishga olib keladi. Yong'in tutuni va ekologik zarar davlat chegaralaridan o'tishi mumkin; odamlarning ko'chishi ham ba'zan xalqaro chegarani kesib o'tadi. Biroq transchegaraviy harakatning o'zi shaxsga avtomatik ravishda "qochqin" maqomini bermaydi. BMT Qochqinlar ishlari bo'yicha Oliy komissarligi izohlaganidek, iqlim yoki tabiiy ofatning o'zi, odatda, 1951-yilgi Konvensiyadagi qochqin ta'rifiga kirmaydi; ta'qib yoki boshqa tegishli huquqiy omillar bilan bog'langan vaziyatlarda esa himoya masalasi alohida baholanadi [2].

Muammoning dolzarbligi uch omil bilan belgilanadi: birinchidan, ekologik xavflar ko'pincha bir nechta davlatga ta'sir ko'rsatadi; ikkinchidan, amaldagi xalqaro huquqda ekologik sabablar tufayli chegarani kesib o'tgan barcha shaxslar uchun yagona, universal va majburiy maqom mavjud emas; uchinchidan, vaqtinchalik evakuatsiya uzoq muddatli ko'chishga aylanganda yashash joyi, hujjatlar, mehnat, ta'lim, sog'liqni saqlash va oilaning birligi bilan bog'liq huquqiy muammolar kuchayadi.

O'rmon ekotizimlari degradatsiyasi va yong'inlar sababli yuzaga keladigan transchegaraviy majburiy migratsiyani tartibga soluvchi xalqaro standartlarni tizimli tahlil qilish hamda O'zbekiston uchun qo'llash mumkin bo'lgan huquqiy va institutsional yechimlarni taklif etish.

(1) asosiy tushuncha va huquqiy maqomlarni farqlash; (2) xalqaro normativ bazani tahlil qilish; (3) statistik ma'lumotlar va xorijiy amaliyotni qiyoslash; (4) huquqiy bo'shliqlarni aniqlash; (5) milliy qonunchilik va mintaqaviy hamkorlik uchun amaliy takliflar ishlab chiqish.

Ekologik ofat sababli davlat chegarasini kesib o'tishga majbur bo'lgan shaxslarni amaldagi qochqinlar huquqi to'liq himoya qilmasa, ularning asosiy huquqlarini qanday huquqiy mexanizmlar orqali kafolatlash mumkin? Ilmiy faraz shundan iboratki, samarali himoya alohida "ekologik qochqin" atamasini shoshilinch ravishda huquqiy maqomga aylantirish bilangina emas, balki mavjud inson huquqlari kafolatlari, vaqtinchalik kirish va yashash tartiblari, qaytarib yubormaslik tamoyili, ofatlarga tayyorgarlik hamda davlatlararo kelishuvlarni bir tizimga birlashtirish orqali ta'minlanadi.

"O'rmon degradatsiyasi" o'rmonning biologik tarkibi, tuzilishi yoki ekologik funksiyalarining pasayishini bildiradi; bu hodisa o'rmon maydonining to'liq yo'qolishi bilan

aynan bir xil emas. “O’rmon yong’ini” tabiiy yoki inson omili bilan yuzaga kelishi mumkin bo’lgan, nazoratdan chiqqan yonish hodisasidir. “Majburiy ko’chish” xavfsizlik, hayot, sog’liq yoki tirikchilikka jiddiy tahdid sababli shaxsning yashash joyini tark etishga majbur bo’lishini anglatadi.

Ichki ko’chirilgan shaxs (IDP) xalqaro tan olingan davlat chegarasini kesib o’tmagan bo‘ladi. 1998-yilgi Ichki ko’chirilish bo’yicha prinsiplar tabiiy yoki inson faoliyati sababli yuzaga kelgan ofatlar oqibatida o’z uyini tark etgan, lekin xalqaro chegarani kesib o’tmagan shaxslarni ham qamrab oladi [4]. Aksincha, transchegaraviy ko’chgan shaxs davlat chegarasini kesib o’tadi, ammo bu holatning o’zi unga qochqin maqomini bermaydi.

“Ekologik migrant” atamasi tavsifiy va turli kontekstlarda ishlatiladi, lekin barcha holatlar uchun yagona majburiy xalqaro-huquqiy maqom emas. “Iqlim qochqini” iborasi ham ommaviy nutqda qo’llansa-da, 1951-yilgi Qochqinlar maqomi to’g’risidagi konvensiyada alohida huquqiy kategoriya sifatida belgilanmagan. Shu bois ilmiy matnda “ekologik ofat oqibatida transchegaraviy ko’chgan shaxs” kabi aniqroq tavsifdan foydalanish maqsadga muvofiq.

Birinchi tayanch hujjat — 1951-yilgi Qochqinlar maqomi to’g’risidagi konvensiya va 1967-yilgi Protokol. Konvensiya qochqin maqomini irq, din, fuqarolik, muayyan ijtimoiy guruhga mansublik yoki siyosiy qarash sababli ta’qibdan asosli qo’rquv bilan bog’laydi. Shuning uchun faqat yong’in yoki o’rmon degradatsiyasi sababli chegarani kesib o’tgan har bir shaxs Konvensiya bo’yicha qochqin hisoblanmaydi. Biroq ekologik ofat siyosiy yoki ijtimoiy ta’qib bilan qo’shilib ketgan, davlat himoyasi mavjud bo’lmagan yoki ayrim guruhlar kamsitilgan vaziyatlarda qochqin ta’rifi alohida faktlar asosida qo’llanishi mumkin.

Ikkinchi tayanch — xalqaro inson huquqlari huquqi. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to’g’risidagi xalqaro pakt hayot huquqini, qiynoqqa solish yoki shafqatsiz muomaladan himoyani, shuningdek, tegishli protsessual kafolatlarni belgilaydi. Inson huquqlari bo’yicha xalqaro majburiyatlar davlatning shaxsni jiddiy va tuzatib bo’lmas zarar xavfiga duchor etadigan joyga qaytarish masalasini baholashda muhim bo’lishi mumkin. Qaytarib yubormaslik (non-refoulement) tamoyilining qo’llanishi aniq huquqiy asos va individual holatlarga qarab baholanadi; uni barcha ekologik migratsiya holatlariga avtomatik tatbiq etish to’g’ri emas.

Uchinchi tayanch — 1998-yilgi Ichki ko’chirilish bo’yicha rahbariy prinsiplar. Ular shartnoma shaklidagi mustaqil konvensiya bo’lmasa-da, ichki ko’chirilgan shaxslarni himoya qilish, o’zboshimchalik bilan ko’chirishni cheklash, xavfsiz sharoit, yordam, ixtiyoriy qaytish

yoki boshqa joyga joylashish bo'yicha xalqaro standart sifatida muhimdir [4].

To'rtinchi tayanch — 2015–2030-yillarga mo'ljallangan Sendai tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish doiraviy dasturi. U xavfni tushunish, boshqaruvni kuchaytirish, chidamlilikka investitsiya kiritish va tayyorgarlikni oshirishni ustuvor yo'nalish sifatida belgilaydi [6]. Sendai dasturi migratsiya maqomini bermaydi, biroq yong'in xavfini kamaytirish, erta ogohlantirish, evakuatsiya va tiklanish siyosati uchun muhim asosdir.

Beshinchi tayanch — 1992-yilgi BMTning Iqlim o'zgarishi to'g'risidagi doiraviy konvensiyasi va 2015-yilgi Parij bitimi. Ular iqlim o'zgarishiga qarshi choralar va moslashuvni tartibga soladi, lekin ekologik sababli transchegaraviy ko'chgan barcha shaxslar uchun alohida migratsion maqom yaratmaydi. Iqlim siyosati va migratsiya siyosati o'rtasidagi bog'liqlikni milliy darajada uyg'unlashtirish shu sababli alohida ahamiyatga ega.

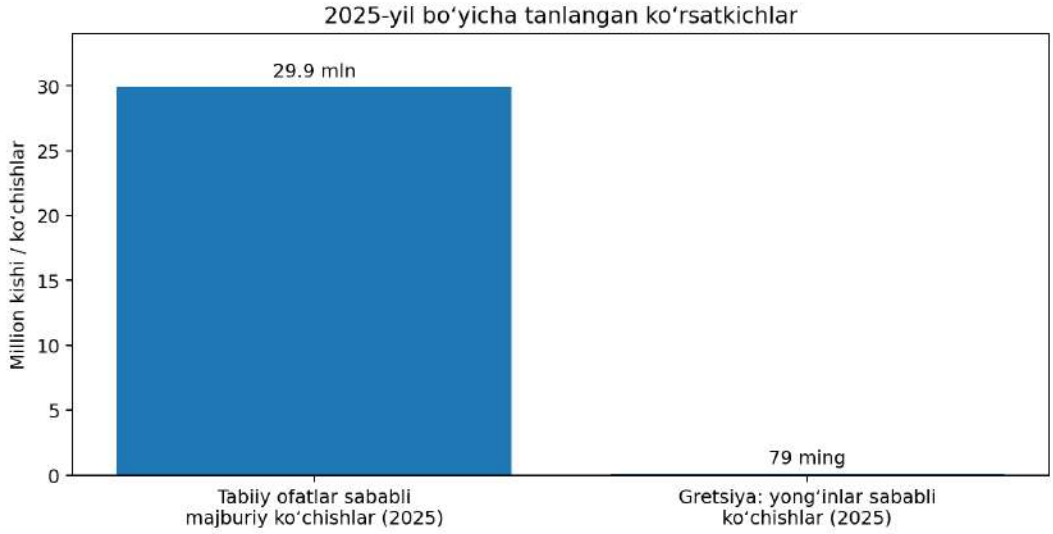
O'rmonlarni muhofaza qilish bo'yicha 1992-yilgi Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konvensiya va 1994-yilgi Cho'llanishga qarshi kurash to'g'risidagi konvensiya ham ekotizim barqarorligi uchun tegishli. Ular insonlarning migratsion maqomini bevosita belgilamasa-da, degradatsiyaning oldini olish, tiklash va davlatlararo ekologik hamkorlikni kuchaytirish uchun normativ zamin yaratadi.

FAOning 2025-yilgi Global Forest Resources Assessment hisobotiga ko'ra, dunyo o'rmonlari 4,14 milliard gektarni tashkil etadi. FAO shu bilan birga o'rmonlar ustidagi bosim saqlanayotganini, garchi dunyoning barcha mintaqalarida o'rmonlarning kesilish sur'ati so'nggi o'n yillikda sekinlashganini qayd etadi [1]. O'rmon maydoni katta bo'lishi o'z-o'zidan ekotizim sog'lomligini anglatmaydi: degradatsiya o'rmon maydoni statistikada saqlangan holda ham yuz berishi mumkin.

IDMCning 2026-yilgi Global Report on Internal Displacement hisobotida 2025-yilda tabiiy ofatlar sababli dunyo bo'ylab 29,9 million ichki ko'chish harakati qayd etilgani ko'rsatiladi. Bu 2024-yilga nisbatan pasayish bo'lsa-da, ko'rsatkich so'nggi o'n yillik o'rtachasidan yuqori bo'lib qolgan [3]. Ushbu raqam yong'inlar bilangina bog'liq emas; u turli tabiiy ofatlar bo'yicha jami ko'rsatkichdir.

IDMC 2025-yilda Gretsiyada o'rmon yong'inlari bilan bog'liq taxminan 79 ming ko'chish harakatini qayd etgan; hisobotda Turkiyaning Izmir viloyatidagi yong'inlar sababli 50 mingdan ortiq odam evakuatsiya qilingani ham bayon etiladi [3]. Bu ikki raqamni bir-biri bilan to'g'ridan-to'g'ri solishtirish mumkin emas: Gretsiya ko'rsatkichi hisobotda qayd etilgan ko'chish harakatlariga, Turkiya ko'rsatkichi esa alohida hodisa doirasidagi evakuatsiyaga taalluqlidir. Ularning ahamiyati yong'inlar odamlarning harakatlanishiga real

va keng ko'lamli ta'sir ko'rsatishini namoyon etishidadir.

Manba: IDMC, Global Report on Internal Displacement 2026. Ko'rsatkichlar turli qamrovga ega; Gretsiya qiymati global jami tarkibidagi alohida holat.

2-rasm. 2025-yil bo'yicha tanlangan ofat va yong'in bilan bog'liq ko'rsatkichlar. Ko'rsatkichlarning ta'riflari turlicha; ular to'g'ridan-to'g'ri taqqoslash uchun emas, muammo ko'lamini ko'rsatish uchun keltirilgan.

Gretsiya tajribasi. O'rmon yong'inlari va issiq to'lqinlar xavfi yuqori bo'lgan hududlarda evakuatsiya, fuqaro muhofazasi, mahalliy hokimiyat va favqulodda xizmatlar o'rtasidagi muvofiqlashtirish muhim. IDMC ma'lumotlari yong'inlar nafaqat vaqtinchalik evakuatsiya, balki takroriy ko'chish va uzoq muddatli ekologik zaiflik bilan bog'lanishi mumkinligini ko'rsatadi [3]. Evakuatsiya rejasi bilan birga ko'chirilgan aholining vaqtinchalik turar joyi, ijtimoiy xizmatlarga kirishi va xavf tugagach qaytish shartlari oldindan belgilanishi lozim.

Turkiya tajribasi. 2025-yilda Izmir viloyatidagi yong'inlar natijasida 50 mingdan ortiq kishi evakuatsiya qilingani haqidagi IDMC ma'lumoti favqulodda vaziyatlarni boshqarish idoralari va o'rmon xo'jaligi organlari o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyatini ko'rsatadi [3]. Ushbu misoldan olinadigan xulosa — evakuatsiya qarorlari xavf xaritalari, aholiga tushunarli ogohlantirish, transport va maxsus ehtiyojli shaxslar uchun yordam bilan birga rejalashtirilishi zarur.

Yevropa Ittifoqi tajribasi. YI Fuqarolik muhofazasi mexanizmi davlatlararo yordam, favqulodda vaziyatlarda resurslarni safarbar etish va koordinatsiyani mustahkamlaydi. YI faoliyatining shartnomaviy asoslaridan biri — Yevropa Ittifoqi faoliyati to'g'risidagi

shartnomaning 196-moddasi bo'lib, u tabiiy va inson faoliyati sababli yuzaga kelgan ofatlarning oldini olish hamda ulardan himoyalanishda hamkorlikni rag'batlantiradi [7]. Biroq ushbu mexanizm o'z-o'zidan uchinchi davlat fuqarolariga migratsion yoki qochqin maqomi bermaydi. Shu farqni saqlash muhim.

Afrika mintaqaviy yondashuvi. 1969-yilgi Afrika Birligi Tashkiloti Qochqinlar konvensiyasi 1951-yilgi Konvensiyaga nisbatan kengroq qochqin ta'rifini o'z ichiga oladi, jumladan, jamoat tartibini jiddiy buzuvchi hodisalar sababli o'z mamlakatini tark etishga majbur bo'lish holatlarini qamrab olishi mumkin. 2009-yilgi Kampala konvensiyasi esa Afrikadagi ichki ko'chirilgan shaxslar bo'yicha mintaqaviy majburiy hujjatdir. Bu hujjatlar barcha ekologik migratsiya holatlarini avtomatik hal qilmaydi, lekin mintaqaviy sharoit va ofatlar oqibatidagi ko'chishni huquqiy tizimga kiritish mumkinligini ko'rsatadi.

Nansen tashabbusi va 2015-yilgi Protection Agenda. Tabiiy ofatlar va iqlim o'zgarishi kontekstida transchegaraviy ko'chgan shaxslarni himoya qilishga doir ushbu kun tartibi majburiy xalqaro konvensiya emas, balki davlatlar uchun siyosiy va amaliy tavsiyalar majmuasidir. Uning amaliy qiymati kirish, vaqtinchalik qolish, insonparvarlik vizalari, yashash ruxsatnomalari va xavfsiz qaytish kabi mavjud vositalardan muvofiqlashtirilgan foydalanishga e'tibor qaratishidadir.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, amaldagi xalqaro huquqda asosiy muammo ekologik migratsiya umuman tartibga solinmaganida emas, balki himoya vositalarining turli huquqiy rejimlarga bo'linganida namoyon bo'ladi. Qochqinlar huquqi ta'qibga asoslangan aniq mezonlarga ega; inson huquqlari huquqi hayot va jiddiy zarar xavfiga qarshi kafolatlarni beradi; ofatlar xavfini kamaytirish normalari oldini olish va tiklanishga qaratilgan; milliy migratsiya qonunchiligi esa kirish va yashash maqomini belgilaydi. Bularning o'zaro bog'lanmaganligi huquqiy himoyada uzilishlar yuzaga keltirishi mumkin.

Birinchi muammo — terminologik noaniqlik. "Ekologik qochqin" atamasi ijtimoiy-siyosiy jihatdan tushunarli bo'lsa-da, huquqiy xulosa chiqarishda u 1951-yilgi Konvensiyadagi "qochqin" maqomi bilan tenglashtirilmasligi kerak. Aks holda, himoya so'rovini ko'rib chiqishdagi mezonlar noto'g'ri talqin qilinishi mumkin.

Ikkinchi muammo — vaqtinchalik evakuatsiya bilan uzoq muddatli ko'chish o'rtasidagi huquqiy farq. Yong'in xavfi tugaganidan so'ng uy-joyi tiklanmagan, hududi qayta yashash uchun xavfli deb topilgan yoki tirikchilik manbalaridan ayrilgan shaxslar darhol qaytishga majbur qilinmasligi kerak. Shu bilan birga, qaytish imkoniyati bo'lsa, u xavfsiz, ixtiyoriy va munosib sharoitda amalga oshishi zarur.

Uchinchi muammo — sababiy bog'liqlik va dalillar. O'rmon degradatsiyasi, qurg'oqchilik, inson faoliyati va yong'inlar o'zaro ta'sir qilishi mumkin. Shaxsning ko'chishiga bitta omil emas, bir nechta sabab ta'sir qilishi ehtimoli mavjud. Shu sababli huquqiy qarorlar faqat umumiy iqlim xulosasiga emas, balki konkret xavf, shaxsiy vaziyat, qaytish sharoiti va mavjud davlat himoyasiga asoslanishi lozim.

To'rtinchi muammo — transchegaraviy hamkorlikning amaliy mexanizmlari. Yong'in xavfi chegaradosh hududlarda umumiy monitoring, favqulodda xabar berish, qidiruv-qutqaruv, vaqtinchalik qabul, hujjatlarni tan olish va oilalarni birga saqlash bo'yicha oldindan kelishilgan protokollar bo'lmasa, insonparvarlik yordami kechikishi mumkin. Demak, huquqiy yechim faqat migratsiya idoralarining vakolatiga yuklanmasdan, ekologiya, favqulodda vaziyatlar, chegara, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya organlarini birlashtirishi lozim.

1. "Ofatlar oqibatida majburiy ko'chish" bo'yicha idoralararo huquqiy protokol ishlab chiqish. Protokolda ekologik xavfni baholash, evakuatsiya, vaqtinchalik joylashtirish, hujjatlashtirish, bolalar va nogironligi bo'lgan shaxslar ehtiyojlari, shikoyat mexanizmi hamda qaytish mezonlari belgilanishi kerak.

2. Milliy huquqda ko'chirilgan shaxslarning funksional toifalarini aniq ajratish. Ichki ko'chirilgan shaxs, favqulodda evakuatsiya qilingan shaxs, transchegaraviy ofat ko'chuvchisi va qochqin maqomini so'rovchi shaxs tushunchalari bir-biriga aralashtirilmasligi lozim. Har bir toifa uchun vakolatli organ, qaror qabul qilish muddati va shikoyat qilish tartibi ko'rsatilishi zarur.

3. Vaqtinchalik insonparvarlik asosidagi qolish mexanizmini ko'rib chiqish. Agar qo'shni davlat hududida yong'in yoki boshqa ekologik ofat tufayli xavfsiz qaytish vaqtincha imkonsiz bo'lsa, milliy qonunchilik doirasida qisqa muddatli qonuniy qolish, asosiy xizmatlardan foydalanish va muddatni qayta ko'rib chiqish tartibi nazarda tutilishi mumkin. Bu taklif yangi xalqaro maqom yaratishni emas, mavjud milliy vakolatlar doirasida huquqiy noaniqlikni kamaytirishni ko'zlaydi.

4. Xavf xaritalari va erta ogohlantirish ma'lumotlarini ochiq qilish. O'rmon yong'ini xavfi, havo sifati, evakuatsiya yo'nalishlari va vaqtinchalik boshpanalar haqidagi axborot ko'p tilli, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qulay va tekshiriladigan formatda berilishi kerak.

5. Zararning oldini olish va ekotizimni tiklashni migratsiya siyosati bilan bog'lash. O'rmonlarni tiklash, yong'inga chidamli landshaft rejalashtirish, noqonuniy kesishga qarshi

nazorat, mahalliy aholini profilaktik ishlarga jalb qilish va xavfli hududlarda qurilishni tartibga solish ko'chish xavfini kamaytirishi mumkin.

6. Chegaradosh davlatlar o'rtasida "Ekologik ofatlar va aholini himoya qilish bo'yicha mintaqaviy protokol" tuzish. Protokol erta ogohlantirish ma'lumotlari almashinuvi, favqulodda kirish, vaqtinchalik qabul, qidiruv-qutqaruv, tibbiy yordam, oilalarni birlashtirish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va ixtiyoriy qaytish shartlarini qamrab olishi mumkin.

7. Huquqiy himoya uchun individual baholash standartini joriy etish. Qaror qabul qiluvchi organ xavfning jiddiyligi, qaytish hududidagi vaziyat, davlat himoyasi mavjudligi, shaxsning yoshi va zaifligi, oilaviy aloqalar hamda qaytishning xavfsizligini hujjatlashtirishi kerak. Bu yondashuv barcha ekologik ko'chuvchilarga avtomatik qochqin maqomini berishdan farq qiladi.

8. Moliyalashtirishda oldini olish va tiklanish xarajatlarini birlashtirish. Favqulodda yordam bilan cheklanmasdan, o'rmonlarni tiklash, mahalliy bandlik, uy-joyni qayta qurish va ko'chirilgan oilalarni ijtimoiy integratsiya qilish uchun alohida byudjet yo'nalishlari ko'zda tutilishi lozim.

9. Ma'lumotlar yig'ish metodologiyasini standartlashtirish. Evakuatsiya qilinganlar, qayta-qayta ko'chganlar, ichki ko'chirilganlar, chegarani kesib o'tganlar va uzoq muddatli ko'chish holatlari alohida hisoblanishi kerak. Shaxsiy ma'lumotlar maxfiyligi va ma'lumotlardan maqsadli foydalanish kafolatlanishi shart.

3-rasm. Taklif etilayotgan integratsiyalashgan huquqiy mexanizm.

O'zbekiston uchun ushbu masala ikki yo'nalishda ahamiyatli: birinchisi — o'rmon, tog' va muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda yong'in xavfini kamaytirish va aholining xavfsizligini ta'minlash; ikkinchisi — kelajakda mintaqaviy ekologik ofatlar

sababli transchegaraviy ko'chish yuzaga kelsa, huquqiy javob choralarini oldindan ishlab chiqish. O'zbekistonning tog'li va qurg'oqchil hududlarida o'rmon ekotizimlari, yaylovlar, aholi punktlari va infratuzilma o'rtasidagi bog'liqlik xavfni kompleks baholashni talab qiladi.

Milliy darajada "Favqulodda vaziyatlar to'g'risida", "Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish", "O'rmon to'g'risida", "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida" kabi amaldagi qonunchilik hujjatlari va tegishli hukumat qarorlari doirasida vakolatlar hamda protseduralarni o'zaro muvofiqlashtirish maqsadga muvofiq. O'zbekiston tashqi siyosati va mintaqaviy hamkorligi nuqtayi nazaridan, qo'shni davlatlar bilan favqulodda vaziyatlar to'g'risida tezkor xabardor qilish, transchegaraviy yong'in tutuni monitoringi, qidiruv-qutqaruv guruhlarini muvofiqlashtirish va ofat sababli vaqtincha ko'chgan shaxslarni insonparvarlik asosida qabul qilish bo'yicha amaliy kelishuvlar ishlab chiqilishi mumkin. Bu kelishuvlar migratsion maqomni avtomatik belgilashdan ko'ra, xavfsizlik va asosiy huquqlarni kafolatlaydigan protseduralarga urg'u berishi kerak.

Tadqiqot natijalari o'rmon ekotizimlarining degradatsiyasi va yong'inlar oqibatida yuzaga keladigan majburiy migratsiya bir vaqtning o'zida ekologik, insonparvarlik va huquqiy masala ekanini ko'rsatadi. Xalqaro huquqda bunday ko'chish holatlari uchun barcha shaxslarni qamrab oluvchi yagona universal "ekologik qochqin" maqomi mavjud emas. Shu sababli huquqiy himoya 1951-yilgi Qochqinlar konvensiyasi, xalqaro inson huquqlari kafolatlari, ichki ko'chirilish bo'yicha rahbariy prinsiplar, tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish dasturlari va milliy migratsiya mexanizmlarini aniq holatga qarab uyg'un qo'llashga tayanishi kerak. Samarali huquqiy model uch bosqichni birlashtirishi lozim: (1) oldini olish va xavfni oldindan aniqlash; (2) evakuatsiya, qabul qilish va huquqiy maqomni individual baholash; (3) xavfsiz qaytish, boshqa joyga ko'chirish yoki mahalliy integratsiya. Ushbu bosqichlarda kamsitmaslik, oilaning birligi, bolalar manfaatlari, shikoyat qilish huquqi va shaxsiy ma'lumotlar maxfiyligi doimiy kafolatlar bo'lishi zarur.

O'zbekiston uchun ustuvor vazifa — favqulodda vaziyatlar, ekologiya, migratsiya va inson huquqlari organlari ishtirokida idoralararo protokol ishlab chiqish, chegaraoldi ekologik xavflar bo'yicha mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlash va ko'chish statistikasi metodologiyasini standartlashtirishdir. Bunday yondashuv faqat inqirozdan keyingi yordamni emas, balki xavfni kamaytirish, aholining chidamliligini oshirish va ekologik tiklanishni ham huquqiy siyosatning tarkibiy qismiga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Global Forest Resources Assessment 2025. Rome, 2025. https://www.fao.org/forest-resources-assessment/past-assessments/fra-2025/

2. UNHCR. Climate change and displacement. Rasmiy tushuntirish: iqlim va ofatlar sababli ko'chish hamda 1951-yilgi Qochqinlar konvensiyasi doirasi. https://www.unhcr.org/en-us/climate-change-and-displacement.html

3. Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC). Global Report on Internal Displacement 2026. 2026. https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2026/

4. United Nations. Guiding Principles on Internal Displacement. UN Doc. E/CN.4/1998/53/Add.2, 1998. https://www.internal-displacement.org/publications/ocha-guiding-principles-on-internal-displacement/

5. Convention Relating to the Status of Refugees, 28 July 1951; Protocol Relating to the Status of Refugees, 31 January 1967. UN Treaty Collection / UNHCR.

6. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030. https://www.who.int/publications/m/item/sendai-framework-for-disaster-risk-reduction-2015-2030

7. European Commission, European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. Legal framework for the Union Civil Protection Mechanism. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/who/about-echo/legal-framework_en

8. International Covenant on Civil and Political Rights, 1966.

9. United Nations Framework Convention on Climate Change, 1992; Paris Agreement, 2015.

10. Convention on Biological Diversity, 1992.

11. United Nations Convention to Combat Desertification, 1994.

12. Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa, Organization of African Unity, 1969.

13. African Union Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa (Kampala Convention), 2009.

14. Nansen Initiative. Agenda for the Protection of Cross-Border Displaced Persons in the Context of Disasters and Climate Change, 2015.

15. O'zbekiston Respublikasining amaldagi ekologiya, o'rmon, favqulodda vaziyatlar va migratsiya sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlari: https://lex.uz/